

УДК 347.155

Маріанна Саградян,*студентка міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЦИВІЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ ТА В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Стаття присвячена аналізу різних підходів щодо тлумачення поняття «дієздатність» у правових системах різних зарубіжних країн. Визначені спільні та відмінні риси правосуб'єктності фізичних осіб в Україні та іноземних державах, проаналізовано окремі положення цивільного законодавства цих держав. Особлива увага приділяється інституту емансипації.

Ключові слова: цивільна дієздатність, досягнення повноліття, дієздатність неповнолітньої особи, інститут емансипації, цивільне законодавство.

Постановка проблеми. Нині є різні думки стосовно тлумачення поняття дієздатності та її обсягів не лише серед вітчизняних науковців, а й серед представників юридичної науки інших країн. У нашій державі правове положення фізичної особи в цивільних правовідносинах розкривається через такі правові категорії, як правоздатність і дієздатність. Однак ще до по-іншому представлена дієздатність у правових системах різних зарубіжних країн.

Мета даної статті. Саме тому метою цієї статті є з'ясування спільних рис та відмінностей у розумінні поняття дієздатності, оскільки від цього залежить і встановлення віку, з якого особа вважається повністю дієздатною, і, власне, обсяг цивільної дієздатності, і доречність застосування інституту емансипації тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти визначення поняття та обсягу дієздатності були предметом розгляду таких українських учених: О. В. Дзери, В. М. Самоїленка, Н. С. Кузнецової, Я. М. Шевченка, Д. В. Бобрової та ін. До закордонних науковців, які досліджували питання дієздатності, слід віднести: В. В. Батуренка, А. А. Костіна, С. Ю. Пятіна, Є. А. Васильєва, І. А. Зеніна та ін.

Виклад основного матеріалу. Цивільний кодекс України правоздатністю називає здатність мати цивільні права та обов'язки. Вона виникає у момент народження і припиняється зі смертю. А під дієздатністю фізичної особи розуміється її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав та самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Згідно з українським законодавством,

цивільна дієздатність виникає з досягненням повноліття, тобто з досягненням 18-річного віку [1, с. 15-17].

Натомість у США та Англії відсутнє поняття «дієздатність» у класичному розумінні. У цих країнах застосовується лише термін «правоздатність», яка, відповідно до судової практики, поділяється на активну і пасивну, хоча англійська цивільна доктрина не проводить чіткого розмежування цих понять. У прямому сенсі активна правоздатність – це здатність здійснювати певні дії, що в Україні і в більшості європейських країн називається дієздатністю.

У Франції також використовується єдиний термін, який одночасно означає і дієздатність, і правоздатність, – правосуб'єктність. Так, Французький цивільний кодекс у ст. 3 говорить лише про «здатність осіб», що означає як право-, так і дієздатність у класичному розумінні цього терміна, а ст. 488 ФЦК вказує на те, що з досягненням повноліття особа набуває можливість здійснювати всі акти цивільного життя. Однак французька юридична доктрина та судова практика все ж розрізняють поняття правоздатності та дієздатності [2].

Цивільні кодекси Швейцарії, Німеччини, Китайської Народної Республіки та Туреччини, говорячи про осіб, визначають та розмежовують поняття правоздатності та дієздатності. Однак не можна повністю погодитися з визначенням поняття «дієздатність», яке дають японські автори, розуміючи під дієздатністю здатність самостійно і повною мірою укладати угоди, адже дієздатність – здатність особи своїми діями набувати будь-яких цивільних прав і обов'язків. Проте законодавство та юридична література окремих країн розрізняє «угодоздатність» – здатність здійснювати угоди та укладати договори.

На відміну від правоздатності, дієздатність залежить від розумового стану фізичної особи: вона має усвідомлювати й правильно оцінювати характер і значення дій, які вона вчиняє. У законодавстві всіх країн зазначено, що дієздатною в повному обсязі особа стає з досягненням повноліття. Однак вік, з якого особа вважається повнолітньою, у різних країнах може бути різним.

За німецьким та французьким правом повноліття настає в день закінчення 18-го року життя, тобто в день, який передують дню народження. За правом Англії – з першого дня, коли виповнилося 18 років, тобто в день народження. У США це питання регулюється законами окремих штатів: у різних штатах повноліття досягається з виповненням від 18 до 21 років [3, с. 212]. З 18 років повноліття настає також у таких країнах, як Австралія, Грузія, Вірменія, Данія, Нова Зеландія, Польща, Португалія та ін. В Японії особа стає повнолітньою і повністю дієздатною у 20 років. Окрім Японії, це також такі держави, як Корея, Тайвань та Туніс. З 21 року особа вважається повнолітньою в Монако, Єгипті, Сингапурі, Гвінеї та ін. Таким чином, у більшості країн світу повноліття настає з досягненням 18 років.

Відповідно до ст. 389 Французького цивільного кодексу особа, що не досягла 18 років, вважається недієздатною [2]. Її майном управляють законні представники, тобто батьки, а у разі їх смерті призначається опіка. Батьки несуть солідарну відповідальність за заподіяну їх неповнолітніми дітьми шкоду. Вони ж укладають від імені неповнолітнього угоди до досягнення ними повноліття. Проте у визначених законом випадках неповнолітній може самостійно укласти угоди за наявності згоди батьків або опікунів. Згідно з положеннями цивільного права Франції, після досягнення 16 років неповнолітній може укладати лише визначений ряд угод без згоди батьків (опікунів). Такими угодами є укладання трудового договору, право розпоряджатися своїм заробітком та вкладом у банк, право скласти заповіт на половину майна, що заповідається неповнолітнім, та інші угоди, які відповідно до ст. 1305 ФЦК не є збитковими для неповнолітньої особи та не порушують її права [4, с. 82].

У Німеччині повністю дієздатною особа стає з 18 років. Дитина, яка не досягла 7 років, є повністю недієздатною. Обмежено дієздатною є особа віком від 7 до 18 років і, за загальним правилом, здійснює угоди за згодою законних представників. Проте деякі з угод неповнолітній має право здійснювати самостійно. Окрім можливості укладати угоди, що дають правову вигоду, неповнолітні можуть

укладати угоди в межах коштів, отриманих від законного представника або іншої особи (за згодою батьків); угоди, укладені внаслідок експлуатації підприємства, на ведення якого була отримана згода законного представника; угоди, спрямовані на здійснення та розірвання договору трудового найму [5]. Як окрема правова категорія в Німеччині визнається деліктоздатність – здатність нести відповідальність за завдану шкоду. Так, відповідно до пар. 828 НЦК особа, яка не досягла 7 років, не несе відповідальності за шкоду, завдану іншій особі. Особа віком від 7 до 10 років не несе відповідальності за шкоду, завдану іншій особі в результаті нещасного випадку за участю автомобіля або залізної дороги, за винятком, якщо вона з наміром спричинила травму. І відповідно до частини третьої особа, яка не досягла 18-річного віку, не несе відповідальності за шкоду, завдану іншій особі, якщо, спричиняючи шкоду, вона не мала розуміння, необхідного для усвідомлення її відповідальності [4, с. 82].

В Англії до досягнення 18-річчя особа вважається неповнолітньою, її дієздатність є обмеженою незалежно від віку. Неповнолітній може здійснювати лише певні угоди, такі як: придбання необхідних речей та послуг; можливість укладення договору особистого найму та ін. Особливістю є наявність у цивільному праві Англії так званих «безумовно недійсних угод», тобто угод, на здійснення яких неповнолітній не має права. До таких угод слід віднести договір позики грошей, торгові угоди тощо.

У США врегулювання правового положення неповнолітньої особи здійснюється аналогічно англійському праву. У повному обсязі особа стає дієздатною з моменту свого повноліття, яке у різних штатах настає у віці від 18 до 21 року. Якщо особа не досягла повноліття, вона вважається обмежено дієздатною. Особливістю американської судової практики є тенденції до розширення дієздатності неповнолітніх шляхом визнання чинності більшого кола угод, які можуть укладати і здійснювати неповнолітні [4, с. 83]. Наприклад, аналізуючи Цивільний кодекс штату Каліфорнія, ми можемо розуміти, що неповнолітніми вважаються особи віком до 18 років. У пар. 33 ч. 1 Книги 1 (Про осіб) цього Кодексу зазначено, що неповнолітній не може передавати будь-кому свої права, укладати договори з приводу нерухомості або пов'язаних з нею відсотків, так само як і з приводу рухомого майна, яке не перебуває в його безпосередньому володінні або під його контролем [6].

В Японії повнолітніми стають з 20 років. Однак, окрім неповнолітніх, Японський

цивільний кодекс вважає недієздатними також і психічнохворих, осіб у стані алкогольного сп'яніння, одружених жінок, іноземців та корпорації. Проте більшість із названих суб'єктів, окрім душевнохворих і малолітніх до 7 років, фактично наділені частково дієздатністю [7].

Розділ другий Загальних положень цивільного права Китайської Народної Республіки містить положення про цивільну правоздатність та дієздатність, які загалом не відрізняються від аналогічних положень Цивільного кодексу України та цивільних кодексів розглянутих держав. Проте неповнолітні до 10 років є недієздатними, а неповнолітні від 10 років і старші вважаються обмежено дієздатними. Повнолітніми в Китаї стають з 18 років. Відповідно, законні представники здійснюють цивільну діяльність від імені неповнолітніх або дають згоду на вчинення таких дій [8].

Власне, така різна класифікація дієздатності в різних країнах використовується для того, щоб підкреслити неоднаковий обсяг дієздатності малолітніх осіб, осіб віком від 14 до 18 років, повнолітніх. Оскільки і малолітні, і неповнолітні особи наділені певною частковою дієздатністю, для відповідної участі в цивільному обороті необхідна наявність іншої дієздатної особи, яка б своєю дієздатністю допомагала реалізовувати права та обов'язки неповнолітнього в його інтересах. Таким чином, виникає необхідність в існуванні таких цивільно-правових інститутів, як опіка та піклування. Відповідно, опіка встановлюється над малолітніми, а піклування – для неповнолітніх віком від 14 до 18 років.

Доповнює дієздатність неповнолітніх емансипація, під якою розуміють оголошення неповнолітнього з певного віку таким, що досяг повноліття. Однак, незважаючи на те, що положення емансипованої особи наближене до правового статусу повнолітньої особи, все ж таки у цих статусах є певна різниця. Емансипований не здатен здійснювати всі дії цивільного життя.

Наприклад, відповідно до ст. 323 Цивільного кодексу Іспанії емансипована особа не може позичати гроші, відчувувати своє нерухоме майно, об'єкти особливої цінності без дозволу батьків (опікунів) [4, с. 84].

У праві Англії взагалі відсутній інститут емансипації. У Німеччині після зниження віку повноліття до 18 років інститут емансипації втратив своє значення і відповідні параграфи цивільного уложення були видалені.

У США, на відміну від права Англії, законодавством деяких штатів все ж врегульовано інститут емансипації. Відповідно

до пар. 62 Цивільного кодексу штату Каліфорнія особа вважається емансипованою у разі, якщо одружується, вступає на військову службу у Збройних Силах США або за рішенням суду. У пар. 64 говориться, що неповнолітній має право звернутися до суду із заявою про емансипацію. Але там зазначаються деякі умови: заявнику має бути не менше 14 років, він за своєю волею проживає окремо від своїх батьків чи опікунів, самостійно веде свої фінансові справи та джерелом його доходів не є діяльність, яка визнається злочинною законами штату Каліфорнія або законами Сполучених Штатів Америки [6].

Схожі положення про емансипацію містить і Цивільний кодекс Іспанії, проте передбачає можливість емансипації за заявою самого неповнолітнього у разі, якщо особа, яка здійснює батьківську владу, вступає в новий шлюб з особою, яка не є батьком або матір'ю даного неповнолітнього, – ст. 320.

Відповідно до законодавства Чеської Республіки неповнолітній може бути оголошений повністю дієздатним рішенням суду, якщо він досяг 15-річного віку, підтверджено здатність неповнолітнього самостійно заробляти собі на життя і вирішувати свої питання, а також за умови згоди законного представника неповнолітнього (ч. 1 пар. 37 Цивільного кодексу Чеської Республіки) [9].

Відповідно до положень цивільного законодавства Китайської Народної Республіки громадяни після досягнення 16 років вважаються дієздатними в повному обсязі за умови, якщо вони власною працею здобувають необхідні засоби для існування [8].

В Україні, як і в більшості європейських країн, також існує інститут емансипації. Згідно зі статтями 34 та 35 Цивільного кодексу України неповнолітня особа може набути повної цивільної дієздатності у разі реєстрації шлюбу та після досягнення 16-ти років, якщо неповнолітній працює за трудовим договором або бажає займатися підприємницькою діяльністю, а також неповнолітній, зареєстрований матір'ю або батьком дитини [1, с. 19].

За цивільним правом Білорусі та Російської Федерації емансипація неповнолітніх відбувається схожим чином, як і в Україні: особа, яка досягла 16-ти років, може бути оголошена повністю дієздатною, якщо вона працює за трудовим договором (контрактом) або за згодою батьків, усиновителів чи піклувальника займається підприємницькою діяльністю [10].

Як бачимо, умови, за яких неповнолітній може отримати повну цивільну дієздатність, у більшості країн збігаються.

Висновки.

Таким чином, цивільне законодавство і наука цивільного права зарубіжних країн мають певні відмінності в розумінні дієздатності та її обсягу. У більшості європейських країн сутність поняття «дієздатність» розуміється однаково. Відповідно до цивільного законодавства України та інших зарубіжних країн дієздатність являє собою здатність фізичної особи набувати своїми діями цивільні права та обов'язки та здійснювати їх, а також нести відповідальність.

Обсяг дієздатності неповнолітніх у різних країнах неоднаковий. В Україні та більшості країн світу повністю дієздатними стають із досягненням 18-річного віку. Однак є держави, в яких повноліття набувається після досягнення 19, 20, 21 років, – Японія, Тайвань, Монако, окремі штати США та ін.

Цивільні кодекси різних країн передбачають можливість отримання неповнолітніми повної цивільної дієздатності з 16-ти років внаслідок укладення шлюбу, якщо неповнолітній стає батьком або матір'ю, якщо неповнолітній працює та ін. За цивільними кодексами Франції та Іспанії забороняється займатися підприємницькою діяльністю особою, яка була визнана емансипованою у визначеному законом порядку. Відповідно до положень Німецького цивільного кодексу неповнолітній особі надається можливість займатися підприємницькою діяльністю, якщо на здійснення цих дій є рішення опікунського суду. Натомість Англія та більшість штатів США не передбачають можливості неповнолітній особі стати емансипованою.

Кожен із можливих правочинів, які дозволяють здійснити цивільне законодавство України та цивільне законодавство розглянутих зарубіжних країн, вказує на те, що законодавець визнав за неповнолітніми загальний високий рівень психоемоційного та інтелектуального розвитку, який і дозволяє їм брати активну участь у цивільному обороті. Це означає, що неповнолітні особи виступають як потенційні автори наукових праць, творів мистецтва та літератури і, найголовніше, як учасники діяльності, яка приносить прибуток. З метою створення сприятливих умов для осіб, які не досягли повноліття, та формування у них якостей, необхідних для участі в цивільному обо-

роті, цивільне законодавство України, яке визначає особливості цивільно-правового положення неповнолітніх, потребує подальшого розвитку.

І також слід відзначити, що цивільне законодавство України в частині, що стосується обсягу дієздатності неповнолітніх осіб, має риси, притаманні зарубіжному цивільному законодавству, що ставить нас поряд із цивілізованими країнами.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : станом на 1 вересня 2017 року. – Харків : Право, 2017. – 448 с.
2. Цивільний кодекс Франції 1804 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.napoleon-series.org/research/government/c_code.html
3. Щодо питання про право- та дієздатність дитини: український та міжнародний досвід / О. В. Розгон // Розвиток цивільного законодавства: посткодифікаційний період : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 175-річчю Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка (Київ, 8-9 жовт. 2009 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Шевченка. – К. : Освіта, 2010. – С. 212-213.
4. Поняття та обсяг дієздатності неповнолітніх осіб в Україні та зарубіжних країнах / Г. Резнік // Юридична Україна. – 2010. – 9. – С. 80-85.
5. Цивільний кодекс Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/index.html#gl_p0027
6. Цивільний кодекс штату Каліфорнія 1872 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://avalon-law.ru/?p=154>
7. Цивільний кодекс Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://studfiles.net/preview/1728267/page:16/>
8. Загальні положення цивільного права КНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chinalawinfo.ru/civil_law/general_principles_civil_law
9. Цивільний кодекс Чеської Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://anesro.com/download/zakon/89-2012_Sb.pdf
10. Особливості дієздатності малолітніх і неповнолітніх осіб за цивільним законодавством України, Росії, Білорусі / Ж. Л. Чорна // Хмельницький університет управління та права. Університетські наукові записки : Часопис / Хмельницький університет управління та права. – Хмельницький : Вид-во Хмельницьк. ун-ту упр. та права, 2010. – Вип. 3/2010.

Статья посвящена анализу различных подходов к толкованию понятия «дееспособность» в правовых системах различных зарубежных стран. Определены общие и отличительные черты правосубъектности физических лиц в Украине и в иностранных государствах, проанализированы отдельные положения гражданского законодательства этих стран. Особое внимание уделяется институту эмансипации.

Ключевые слова: гражданская дееспособность, достижение совершеннолетия, дееспособность несовершеннолетнего, институт эмансипации, гражданское законодательство.

The article is devoted to analysis of various approaches to the interpretation of the term «capability» in the legal systems of different countries. The similar and different features of individual legal personality in Ukraine and foreign countries are determined, some provisions of the civil legislation of these states are analyzed. The special attention is spared to the institute of emancipation.

Key words: civil capacity, attainment of majority, capacity of a minor, institute of emancipation, civil legislation.

